

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็ยมาของปัญหา

วรรณคดีเป็นศิลปกรรมประเภทหนึ่ง เมื่อกล่าวว่า “ศิลปะคือการสื่อสาร” (ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2543 : 3) ก็หมายความว่า ผู้แต่งหรือผู้สร้างเป็นผู้ส่งสารแก่ผู้อื่นในสังคม สารที่ผู้แต่งแสดงไว้ในวรรณคดีคือความหมายและคุณค่าของชีวิตในทัศนะของตน ดังที่ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2531 : 114) กล่าวว่า วรรณคดีคือ “ชีวิตตามอารมณ์และใบสายตาของกวี” ด้วยเหตุนี้ ในขณะที่เรียนรู้ชีวิตตามทัศนะของผู้แต่ง ผู้อ่านก็ได้เปิดโลกทัศน์และขยายประสบการณ์ของตนให้กว้างขวางขึ้นไม่มากก็น้อย เนื่องจากวรรณคดีมีเนื้อหาทางอารมณ์ที่เร้าการพิจารณาความหมายทางความคิด วรรณคดีที่ให้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในความหมายของชีวิต ย่อมเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าทางปัญญาไม่ด้อยกว่าคุณค่าทางสุนทรียะ จึงกล่าวได้ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับชีวิต เป็นความสัมพันธ์ที่เสริมสร้างปัญญา” (เจตนา นาควิชระ, 2542 : 1)

ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรม วรรณคดีก็เป็นพฤติกรรมสังคม(ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2543 : 271) มีความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมอันเป็นบริบทของการสร้างงาน บทประพันธ์แต่ละยุค แม้ว่ามีลักษณะร่วมคือการแสดงประสบการณ์ร่วมของมนุษย์ ก็มีลักษณะเฉพาะที่ผันแปรตามปัจจัยภายนอกตัวงาน เช่น โลกทัศน์และความต้องการของผู้รับ ในสมัยก่อนนิทานคำกลอนที่เรียกว่าเรื่องประโลมโลกได้รับความนิยมเพราะแสดงความน่าพิศวงของการผจญภัยควบคู่ไปกับแบบอย่างในอุดมคติซึ่งให้ความหวังแก่ผู้ยึดมั่นในคุณธรรม (ส่ง เทภาสิต, มาไป. : 88-89) แต่นิทานคำกลอนในช่วงหลังสุนทรภู่ที่เรียกว่าเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ มักเลียนแบบกันโดยเน้นแต่การผจญภัยด้วยอาวุธวิเศษและอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เพื่อความบันเทิง เมื่อสังคมไทยเปลี่ยนแปลงมากขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ในยุคที่เรียกว่า “หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย” เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ก็ยิ่งห่างไกลความเป็นจริงจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นใหม่ที่มีวิถีชีวิตและบทบาททางสังคมซับซ้อนขึ้น ร้อยแก้วแนวใหม่ซึ่งประสานขนบนิทานเข้ากับแบบแผนเรื่องแต่งร้อยแก้วของตะวันตกก็เกิดขึ้นแทนที่พร้อมๆกับวัฒนธรรมหนังสือพิมพ์ควบคู่กับการตีพิมพ์และการเติบโตของการศึกษาทวยราษฎร์ (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2514 : 78 - 79)

จุดเด่นของบันเทิงคดีร้อยแก้วแนวใหม่ก็คือ ความเอาใจใส่ต่อปัญหาในโลกของความจริงในชีวิตประจำวัน ดังปรากฏใน “สนุกนิมิต” (ตีพิมพ์ในปี 2429) ของกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ซึ่งเป็น “ตัวแทนของความพยายามที่จะสร้างสรรค์บันเทิงคดีที่มีเนื้อหาใกล้ชิดกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนร่วมสมัย” (สุมาลี วีระวงศ์, 2530 : 7) ในเรื่องนี้บทสนทนาของตัวละครที่เล่นพระภิกษุรูปหนึ่ง กำลังจะสึกจากเพศบรรพชิต น่าจะเป็นเหตุให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ซึ่งทรงเป็นอธิบดีสังฆวัดบวรนิเวศวิหาร ทรงเข้าพระทัยว่ากรมหมื่นพิชิตฯ นำเรื่องจริงมาประจาน (พิทยา ว่องกุล, 2527-2528 : 39-44) ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะคำพูดของพระภิกษุที่แสดงความสนใจในชีวิตฆราวาสภายหลังการลาสิกขา แม้เป็นได้จริง ก็ดูไม่เหมาะสมเมื่อพิจารณาตามขนบการสร้างตัวละครในเรื่องประโลมโลกที่คุ้นกันอยู่ก่อน

ในช่วงแรก ๆ ร้อยแก้วขนาดสั้น ได้ปรับใช้ขนบนิทานให้เข้ากับการสื่อสารในบริบทใหม่ เช่น “ว่าด้วยนิทานโบราณ” (ตีพิมพ์ในปี 2417) (สุมาลี วีระวงศ์, 2530 : 69) ซึ่งมีตัวละครเป็นสัตว์เล่าเรื่องแบบนิทานและลงท้ายด้วยคติสอนใจ แต่มีจุดเด่นอยู่ที่การแฝงความคิดเห็นเชิงวิจารณ์ต่อพฤติกรรมของบุคคลในเหตุการณ์ร่วมสมัย ต่อมาร้อยแก้วขนาดสั้น ได้พัฒนาห่างจากขนบนิทานมากขึ้น งานที่เรียกในยุคแรกของร้อยแก้วแนวใหม่ว่านิทานนี้ได้พัฒนามาเป็นงานที่เรียกในปัจจุบันว่าเรื่องสั้นและนวนิยาย

การที่เรื่องสั้นดำรงอยู่ได้และเป็นที่นิยมของคนรุ่นใหม่ น่าจะเป็นเพราะเนื้อหาที่มีความสมจริงสอดคล้องกับยุคสมัย นอกจากนี้ลักษณะธรรมชาติของเรื่องสั้นที่มี “ความสมบูรณ์ในตัวของมันเอง...มีเอกภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในเนื้อเรื่องและความรู้สึกนึกคิด” (วิทย์ สีวะศรียานนท์, 2531 : 61) ก็เอื้อให้ผู้แต่งสามารถสื่อสารได้อย่างกระชับ เหมาะกับผู้ที่ไม่มีเวลาอ่านอย่างต่อเนื่อง กล่าวได้ว่า เรื่องสั้นเป็นงานสร้างสรรค์ที่มีพื้นฐานมาจากการสังเกตชีวิตและภาวะแวดล้อม ผู้เขียนอาจแฝงทัศนะซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับโลกทัศน์ของสังคม นับตั้งแต่ช่วงหัวเลี้ยวแห่งวรรณคดีไทย เรื่องสั้นก็เริ่มมีเนื้อหาเชิงวิพากษ์วิจารณ์ อันสะท้อนทัศนะที่ขัดแย้งกันในสังคม นอกจากนี้การเขียนเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์หรือนิตยสารก็เร่งชี้ว่า ผู้แต่งอาจมุ่งผลเชิงปฏิบัติด้วย โดยเฉพาะเมื่อมีการต่อสู้ทางการเมือง ดังเห็นได้ว่าเรื่องสั้นได้รับการคาดหวังให้เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคมเด่นชัดขึ้นในช่วงเวลาที่มีรัฐบาลเผด็จการในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา

แนวคิดศิลปะเพื่อชีวิตซึ่งแพร่หลายอย่างกว้างขวางในราว พ.ศ. 2493 (ตรีศิลป์ บุญจรงค์, 2542 : 145) มีอิทธิพลต่อนักเขียนกลุ่มก้าวหน้าตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในแนวคิดนี้ภารกิจหลักของนักเขียนก็คือการตีแผ่ปัญหาของประชาชนผู้ยากไร้ และการชี้ความสำคัญของการรับใช้เพื่อนมนุษย์ ดังเช่นเรื่องสั้น “คำขานรับ” (ตีพิมพ์ในปี 2493) ของศรีบูรพาที่แสดงว่า

คนรุ่นใหม่จำเป็นต้องมีความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2541 : 71) บทประพันธ์นี้ น่าจะเป็นแรงบันดาลใจต่อนักเขียนรุ่นต่อมา ที่สำคัญคือ ถาว คำหอมที่เขียนฟ้าบังกัน (ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2501) อันถือเป็นงานคลาสสิกในประเภทอัตถนิยมของไทยที่เน้นความทุกข์ของชาวไร่ชาวนา โดยคาดหวังว่า การปลุกมโนธรรมของผู้รับจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง (คำสิงห์ ศรีนอก, 2522 : 5)

การปกครองแบบเผด็จการสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นผู้นำรัฐบาล (2500-2507) ทำให้ประเทศไทยตกอยู่ในภาวะ “ยุคมืดทางปัญญา” มีการจับกุมนักการเมือง นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ตลอดจนนักศึกษาในข้อหากระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์เป็นจำนวนมาก มาจนถึงรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร (2507-2516) ที่ใช้อำนาจเผด็จการยกเลิกรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมอันเกิดจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาให้ตั้งฐานทัพในประเทศไทย การส่งทหารไทยเข้าร่วมรบในสงครามเวียดนาม ทั้งหมดนี้สร้างปฏิกิริยาแก่นักศึกษาส่วนหนึ่งให้ตั้งคำถามถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะปัญญาชน พร้อม ๆ กับเริ่มวิพากษ์วิจารณ์มหาวิทยาลัยและสังคม งานเขียนของคนหนุ่มสาวในช่วงนี้จึงสะท้อนจิตสำนึกขบถและการแสวงหาความหมายของชีวิต เช่น บทกวีนิพนธ์ “เพลงเถื่อนแห่งสถาบัน” (ตีพิมพ์ในปี 2511) ของวิทยากร เชียงกูล แสดงความผิดหวังที่การศึกษาในมหาวิทยาลัยไม่ได้ให้การเรียนรู้คุณค่าที่แท้จริงของชีวิต “กูเป็นนิสิตนักศึกษา” (ตีพิมพ์ในปี 2512) ของอุจิตต์ วงษ์เทศ เสียดสีพฤติกรรมฟุ้งเฟ้อของนักศึกษาที่หลงอยู่ในสถานะอันสูงส่ง หลังจากนั้นความตื่นตัวของนักศึกษาก็ขยายตัวจากกลุ่มเล็ก ๆ เช่น กลุ่มพระจันทร์เสี้ยว กลุ่มสหภาพน้ำโคม จนมีการก่อตั้งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษามแห่งประเทศไทยในปี 2513 และเกิดการเดินขบวนเรียกร้องประชาธิปไตยในเดือนตุลาคม 2516 (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2541 : 74-76)

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 วรรณกรรมเพื่อชีวิตเฟื่องฟู งานเขียนช่วงนี้เน้นการต่อสู้กับศัตรูของประชาชนอย่างเด่นชัด เช่น เรื่องสั้น “งูกินนา” ของวิวัฒน์ วรรณยางกูร ซึ่งเขียนในปี 2518 ชีวประวัติของประชาชนคือนายทุนผู้ขูดรีดชาวนา อินสอนผู้นำชาวนามาปรากฏตัวในความฝันของสายซึ่งรับจ้างนายทุนลอบสังหารเขา ในฉากที่น้ำท่วมเขี้ยวกราก ภูพิชจากเมืองใหญ่ ออกอาละวาด อินสอนบอกสายซึ่งกำลังหวาดกลัวงูว่าให้ “รวมกันไว้” สายเห็นอินสอนนับพันนับหมื่น ตัญถึภยณ์ดังกล่าวตีความได้ว่า สายเองยังมีจิตวิญญาณของชาวนา เข้าใจปัญหาที่แท้จริง สายจึงคิดจะหันกลับมาต่อสู้กับนายทุน ดังตอนจบที่ว่า “พรงนี้ปากกระบอกปืนจะหันกลับ” (วิวัฒน์ วรรณยางกูร, 2529 : 52-62) ทางแก้ปัญหากที่วิวัฒน์เสนอไว้ก็คือ มวลชนต้องรวมพลังเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่เลวร้ายให้ดีขึ้นด้วยตนเอง

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เมื่อความตึงเครียดทางการเมืองเริ่มคลี่คลาย วรรณกรรมเพื่อชีวิตก็ซบเซาลง มีข้อถกเถียงกันถึงเรื่องสูตรสำเร็จในงานแนวนี้ว่า คุณค่าที่วัดด้วยเป้าหมายทางการเมืองอย่างที่ยึดถือกันในหมู่นักเขียนและนักวิจารณ์หัวก้าวหน้าก่อนหน้านี้ อาจจะแคบเกินไป (ดวงมน จิตรจันทน์, 2541 : 238-239) สิ่งที่เปลี่ยนไปก็คือ ถึงแม้ว่าผู้สร้างงานในช่วงนี้ยังให้ความสำคัญไปปัญหาความอยุติธรรมในสังคมซึ่งถือเป็นแก่นของวรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคม ภาพศัตรูของประชาชนก็ไม่ใช่ภาพตายตัว เนื่องจากนักเขียนจะเห็นว่าปัญหาที่มีความซับซ้อนเกินกว่าจะมีเฉพาะความขัดแย้งระหว่างผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่เท่านั้น ดังข้อสังเกตว่า “ศัตรูของประชาชนไม่ปรากฏตัวให้เห็นอย่างแจ่มชัด ... เรียกได้ว่าเป็นศัตรูที่ลึนไหล” (เจตนา นาควิริยะ, 2530ก : 6) ความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นเพราะการรับบทเรียนของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 นั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า ประสบการณ์อันเข้มข้นจากเหตุการณ์นองเลือดทั้งสองครั้ง ได้ทิ้งมรดกทางปัญญาไว้ (เจตนา นาควิริยะ, 2530ก : 4) ความตระหนักในความซับซ้อนของปัญหาทำให้นักเขียนไม่แสดงว่า บุคคลใดหรือชนชั้นใดเป็นผู้สร้างปัญหาอย่างตายตัว เช่น ตะกรดกับคอบฟู (ตีพิมพ์ในปี 2526) และ ตลิ่งสูงซุงหนัก (ตีพิมพ์ในปี 2530) ของนิคม รายยวา งานเช่นนี้มีคุณค่าทางอุปรัชญาซึ่งแฝงสาเหตุของชะตากรรมที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่ร่วมกัน

ในท่ามกลางปัญหาเศรษฐกิจและสังคม นักเขียนรุ่นใหม่ยังฝากความหวังไว้กับสัตยชาติญาณใฝ่ดีของมนุษย์ ดังเช่นที่ปรากฏใน “ถึงคราหนีไกลไปจากลำคลองสายนั้น” ในรวมเรื่องสั้น ขุนทอง...เจ้าจะกลับมาเมื่อฟ้าสาบ (ตีพิมพ์ 2524) ของอัศศิริ ธรรมโชติ แก่นเรื่องของเรื่องสั้นเรื่องนี้ไม่ใช่การต่อสู้ทางชนชั้น ไม่ใช่มลพิษทางกายภาพแต่เป็นมลพิษทางจิตใจที่ทำให้แม่ลูกคู่นิ่งต้องหาที่อยู่ใหม่เพื่อหนีจากสภาพแวดล้อมที่ย่ำแย่สร้างอานิยมผิด ๆ นอกจากนี้การคิดหนีของตัวละคร ยังวิเคราะห์ได้ว่า “คนจนนั้นเชื่อว่าจะถูกกำหนดด้วยสิ่งแวดล้อมจนเป็นทาสของวัตถุไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คนจนยังมีความเป็นมนุษย์ คนจนยังมีทางเลือกที่จะเป็นอิสระเป็นไทต่อตัวเอง แม้ว่าทางเลือกนั้นก็คือการเปลี่ยนสภาพ เปลี่ยนถิ่นฐาน จากความจนไปสู่ความจนนั่นเอง” (เจตนา นาควิริยะ, 2535-2536 : 40)

เมื่อมาถึงช่วงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการสื่อสารไร้พรมแดน ประเด็นความคิดในวรรณกรรมมีความหลากหลายขึ้น เช่น ปัญหาอิทธิพลของสื่อและศิลปะที่ปลูกฝังความรุนแรงแก่เด็กใน “ดอกเลือด” (ตีพิมพ์ในปี 2524) ของศิลา โคมฉาย เป็นต้น ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 ที่ประเทศไทยมุ่งเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่จนถึงพองสบู่แตก นักเขียนถูกกระตุ้นให้ครุ่นคิดถึงปัญหาที่รุนแรงและท้าทายให้มนุษย์เอาชนะไม่เฉพาะแต่ปัญหาเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นปัญหาการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและจรรโลงความเป็นมนุษย์ งานเด่นด้านนวนิยายได้แก่ ตลิ่งสูงซุงหนัก ของนิคม รายยวา และ เวลา (ตีพิมพ์ในปี 2536) ของ ชชาติ กอบจิตติ

ในยุคโลกาภิวัตน์ การทำสงครามด้วยอาวุธเปลี่ยนแปลงมาเป็นการทำสงครามทางการค้า เป็นสงครามเศรษฐกิจที่นับวันจะยิ่งก่อปัญหาซับซ้อนขึ้น เสน่ห์ จามริก (2535 : ก-ข) นักวิชาการอาวุโสทางสังคมศาสตร์กล่าวในคำนำหนังสือ **แม่หญิงดิษายัตว : ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย** ของยศ สันตสมบัติว่า ทรัพยากรทุนและวิทยาการสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์เป็นต้นตอของปัญหาสังคม ด้วยเหตุนี้ การรับวัฒนธรรมการพัฒนาเศรษฐกิจแบบตะวันตกจำเป็นต้องได้รับการตรวจสอบ เพราะท้ายที่สุดแล้ว ความเจริญก้าวหน้าจอมปลอมหาได้นำมาซึ่งความสุขที่แท้จริงของประชาชนไม่ หมายความว่าต้องวิพากษ์วิจารณ์ทิศทางการพัฒนาที่ผ่านมา ในขณะที่ความอ่อนแอทางจริยธรรมในสังคมไทยเป็นสิ่งที่เห็นพ้องกันอยู่ทั่วไป นักมนุษยศาสตร์ได้ชี้ว่า “ทางออกของปัญหานอกจากการศึกษาให้รู้เท่าทันระบบอันซับซ้อนของโลกที่ผันผวนอย่างรวดเร็ว ...ต้องประกอบด้วยความพยายามที่จะเรียนรู้เพื่อการฟื้นฟูทางจิตวิญญาณ” ความพยายามนี้เห็นได้ชัดในผู้สร้างงานกวีนิพนธ์ (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2543 : 12-13) งานาละพันซ์ซึ่งกระตุ้นให้ผู้อ่านเล็งเห็นความหมายที่แท้จริงของชีวิตได้ ย่อมมีบทบาทสำคัญในการสร้างเสริมความแข็งแกร่งทางจิตวิญญาณในยุคที่สังคมกำลังสับสนเรื่องคุณค่า

การศึกษากวีนิพนธ์ในยุคโลกาภิวัตน์บ่งชี้ว่า วรรณคดี “มิได้เป็นเพียงเครื่องสะท้อนชีวิตหากเป็นความพยายามจะเข้าใจชีวิตและเหนี่ยวโน้มนำใจผู้อื่นให้เดินไปในทิศทางอันเล็งเห็นแล้วสำหรับคุณค่าของความเป็นมนุษย์” (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2543 : 12) น่าสนใจว่าในเรื่องสั้นก็ยังพบความเอาใจใส่ต่อปัญหาและคุณค่าของชีวิต โดยเฉพาะในผลงานของนักเขียนรุ่นใหม่ เช่น กนกพงศ์ สงสมพันธุ์ หรือ วินทร์ เลียววาริณ

วินทร์ เลียววาริณ เป็นนักเขียนคนที่สองที่ได้รับรางวัลซีไรต์สองครั้ง จากงานประเภท นวนิยาย (2540) และเรื่องสั้น (2542) หลังจากที่ชาติ กอบจิตติ ได้รับรางวัลนี้จากงานประเภท นวนิยายสองครั้ง (2525 และ 2537) ทั้งสองคนนี้มีจุดเด่นที่การพยายามหาวิธีการใหม่ดังที่ชาติใช้รูปแบบนวนิยายที่มีส่วนประกอบของบทละครและบทภาพยนตร์ในเวลา งานชิ้นนี้ “ถึงแม้มี ความลดหย่อนทางความเข้มข้นทางอารมณ์ที่กระตุ้นให้สำนึกถึงปัญหาของมนุษย์ โดยทั่วไปด้วยข้อชวนคิดทางความคิด (คำภ พันธ์ศรี, 2541 : (1))

ความกล้าทดลองใช้กลวิธีใหม่ๆ ในเรื่องสั้นเป็นคุณสมบัติเด่นของวินทร์ เลียววาริณ ซึ่งทำให้งานเขียนของเขาได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นได้ว่าเรื่องสั้นแนวทดลองของเขา ได้รับรางวัลช่อการะเกดยอดเยี่ยมของนิตยสาร “ช่อการะเกด”¹ ถึงสามเรื่อง งานเหล่านี้ได้นำมา รวมเล่มใน *อาเพศกำสรวล* (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2537) และ *สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน* (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 2542) สังเกตได้ว่า *อาเพศกำสรวล* รวมเรื่องสั้นเล่มแรกเป็นเรื่องสั้นแนวทดลองทั้งเล่ม คือ มีการนำรูปแบบของการนำเสนอข่าวในหนังสือพิมพ์ ปทานุกรม แบบเรียน ฯ มาใช้ จัดเป็นการใช้ รูปแบบที่แปลกใหม่เพื่อกระตุ้นการพิจารณาของผู้รับ

ใน *สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน* วินทร์ใช้บทความนำเรื่องสั้นทุกเรื่อง วางประเด็นความคิดที่ ผู้อ่านจะ โยงไปสู่การตีความเรื่องได้อย่างชัดเจนมากกว่าจะอ่านเรื่องตามลำพัง เช่น “เซ็งเม้ง” มีความเรียงนำเสนอความคิดว่า มนุษย์มีเผ่าพันธุ์เดียวกันมาแต่ศึกดำบรรพ์ ต่อจากนั้นผู้แต่งใช้ เรื่องสั้นกระตุ้นให้คิดว่า ในเมื่อมนุษย์มีต้นกำเนิดเดียวกันมนุษย์ควรแบ่งแยกกันที่ชาติพันธุ์ และ ปฏิบัติตนตามประเพณีอย่างคับแคบหรือไม่ หรือควรเปิดใจกว้างเพื่อเรียนรู้ชีวิตอย่างที่ไม่ต้องพะวง กับข้อจำกัดของกระפיทางวัฒนธรรม ตัวเอกในเรื่องเป็นผู้ที่แปลกแยกจากนาประเพณีของ ครอบครัวเชื้อสายจีนมากที่สุด ในหมู่เครือญาติ ในขณะที่เดียวกันผู้แต่งก็สร้างให้เขาเป็นผู้ที่เข้าใจ คุณค่าของชีวิตและโลกมากที่สุด

ด้วยรวมเรื่องสั้นชุด *อาเพศกำสรวล* และ *สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน* ของวินทร์ เลียววาริณ มีความโดดเด่นในด้านรูปแบบที่แปลกใหม่ ขณะเดียวกันก็มีเนื้อหาซึ่งแสดงการวิพากษ์วิจารณ์ พฤติกรรมของบุคคลและสังคม และได้รับความนิยมจากผู้อ่านดังได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยจึงจะศึกษา ผลงานทั้งสองในด้านกลวิธีการประพันธ์และเนื้อหาเพื่อเข้าถึงความหมายและคุณค่าของ บทประพันธ์

¹ นิตยสาร ช่อการะเกด เป็นนิตยสารที่ตีพิมพ์เรื่องสั้นโดยเฉพาะ ได้รับความนิยมจากนักเขียนรุ่นใหม่มาก เริ่มต้นในชื่อ โลก หนังสือฉบับเรื่องสั้น เมื่อปี 2521 หยุดดำเนินการไป 9 ปี เริ่มดำเนินการอีกครั้งในชื่อ ช่อการะเกด เมื่อปี 2533 เป็นราย 2 เดือน มีสุชาติ สวัสดิ์ศรีเป็นบรรณาธิการ เมื่อประสบกับภาวะเศรษฐกิจฝืดเคืองตั้งแต่ปี 2542 ก็เลิกตัวไป นิตยสารช่อการะเกดมีการให้รางวัลช่อการะเกดแก่นักเขียนที่ส่งเรื่องสั้นเข้าตีพิมพ์ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ รางวัลช่อการะเกดที่ตัดสินโดย บรรณาธิการ และรางวัลช่อการะเกดยอดเยี่ยมซึ่งเป็นการลงคะแนนจากสมาชิกของนิตยสาร (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “คิงจอมจริงดวง บันบรรณกรรมกับสิ่งสามมหานง”. *เมฆเหล็ก* ปีที่ 8, 382 (30 ก.ย. – 6 ต.ค. 2542), 52-53 และ 8, 383 (7-13 ต.ค. 2542), 52-53.

² เรื่องสั้นของวินทร์ที่ได้รับรางวัลช่อการะเกดยอดเยี่ยมได้แก่ “โลกก็ข-มิพพาน” (2535) “กรรมนิชงกรรม-โลกสามใบของ ราชฎี เอกเทศ” (2538) และ “สูักดา” (2541)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การศึกษาภายในและภายนอกตัวงานในวรรณคดีวิจารณ์

แม้วรรณคดีประเภทบันเทิงคดีจะเขียนขึ้นจากจินตนาการ แต่ก็ตั้งอยู่บนรากฐานของความจริง ในฐานะที่ผู้แต่งเป็นสมาชิกของสังคม จำเป็นต้องสนใจปฏิสัมพันธ์ของชีวิตกับความเป็นไปของสังคม การอธิบายปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับวิถีคิดของผู้แต่งซึ่งอาจได้รับการปลูกฝังจากสังคม หรือกล่าวได้ว่า โลกทัศน์ของผู้แต่งอันเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดแนวคิดของวรรณคดีแต่ละเรื่อง ย่อมมีส่วนที่สัมพันธ์อยู่กับสังคมและยุคสมัยที่วรรณคดีแต่ละเรื่องกำเนิดขึ้น การขจัดช่องว่างหรือ “ความเป็นอื่น” ระหว่างผู้ศึกษาวรรณคดีกับผู้แต่ง ด้วยการศึกษาริบททางสังคมวัฒนธรรมของผู้แต่งจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้ “อ่านหนังสือแตก” เพื่อจะเข้าใจความหมายในระดับลึกของวรรณคดีอัน ได้แก่คุณค่าของความเป็นมนุษย์ (เจตนา นาควัชร, 2532 : 197-201)

เพื่อจะเข้าใจความหมายในตัวงาน ผู้วิจารณ์จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกรอบความคิดหรือแนวปรัชญาของผู้แต่งและสังคมด้วย ดังจะเห็นได้จาก บทวิเคราะห์ลัทธิคพระลอในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ (2521) ของดวงมน จิตรจันทน์ ที่ศึกษาวรรณคดีเชื่อมโยงกับพุทธปรัชญาต่อเนื่องจาก ชลธิรา กลัดอยู่ (2519 : 1-64) และพบว่า กวีทำให้การอธิบายปัญหาด้วยเหตุผลศาสตร์ในด้านเรื่องเดิม กลายเป็นเรื่องที่แสดงความหมายชีวิตในกรอบพุทธปรัชญา จึงกล่าวได้ว่าการตีความใหม่ของกวีเป็นผลของการศึกษาพุทธศาสนา ในช่วงบริบททางสังคมที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงทะนุบำรุงความรู้ด้านนี้เพื่อสร้างศรัทธาค่อชาวอาณาจักรสุโขทัยเดิมตามรอยพระมหาชรรมาชาติไทยกษัตริย์สุโขทัย

ในบทความ “แนวคิดด้านการเมืองการปกครองในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” (ดวงมน จิตรจันทน์, 2522 : 28-41) การวิเคราะห์พฤติกรรมของตัวละครแสดงว่า ความเชื่อฟังเป็นคุณธรรมสำคัญในระบบที่กษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาด ถึงแม้พระพันวษามีได้ทรงมีคุณลักษณะอย่างกษัตริย์ในอุดมคติ แต่ตัวละครก็ฝ่ากชะตากรรมของตนไว้ในพระราชอำนาจของพระองค์ เนื่องจากถือว่าทรงมีบุญญาธิการรองรับอำนาจอันสูงส่งนั้น ตัวละครจึงมักจะใช้กรรมเก่าอธิบายถึงที่มาของความผันผวนของชีวิต แม้กวีจะแสดงข้อบกพร่องของพระพันวษาไว้หลายประการ แต่ก็มิได้แสดงน้ำเสียงต่อต้านหรือกระตุ้นให้คิดเปลี่ยนแปลง การไม่เน้นลักษณะอุดมคติของกษัตริย์วิเคราะห์ได้ว่า เป็นเพราะวรรณคดีเรื่องนี้มุ่งเน้นความบันเทิง ต่างจากงานประเภทสรรเสริญพระเกียรติ

นอกจากนี้การที่หลักปรัชญาพุทธศาสนาไม่ใช่สิ่งที่ตัวละครยึดถือและมักจะพึ่งพาไสยศาสตร์ก็เป็นเพราะไม่เล็งเห็นอำนาจกรรมในปัจจุบันของตนในระบบการปกครองเช่นนั้น

ถึงแม้บทวิจารณ์ข้างต้นชี้ว่า กวีเป็นเพียงผู้ย้าความคิดเดิมในสังคมโดยเฉพาะคุณธรรม ความเชื่อฟัง แต่ในงานวิจัยชิ้นสำคัญ คือคุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้วิจัยท่านเดียวกันนี้ก็ได้แสดงการศึกษาอย่างรอบด้านยิ่งขึ้น โดยชี้ว่า กวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นใช้โลกทัศน์ทางพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญในการแสดงปัญหาของมนุษย์ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับองค์ประกอบภายในของชีวิต เมื่อศึกษาภาพรวมของวรรณคดีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของยุค พบว่า วรรณคดียุคนี้สืบทอดจากสมัยอยุธยาและปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ให้เห็นปัญหาและศักยภาพของมนุษย์ชัดเจนขึ้น โดยไม่แบ่งแยกตัวเอกและฝ่ายปฏิปักษ์ ความพยายามสร้างงานวรรณคดีขึ้นมาใหม่เป็นส่วนหนึ่งของความมุ่งมั่นจะฟื้นฟูวัฒนธรรมด้วยการศึกษาเรียนรู้และสร้างใหม่ในทัศนะของยุคใหม่ด้วย ผู้วิจัยชี้ว่า วรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางนันทนาการที่สืบทอดมโนทัศน์หลักจากสมัยอยุธยา ขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องบ่งชี้ความเจริญทางปัญญาของยุคสมัย ส่วนที่มีการพัฒนาขึ้นจากสมัยอยุธยาคือ กวีใส่ใจต่อรายละเอียดของเนื้อหาทางอารมณ์ทั้งของตัวเอกและฝ่ายปฏิปักษ์ และคุณธรรมที่ยิ่งใหญ่ของตัวละครที่ไม่มี ความต่างระหว่างตัวเอกและฝ่ายปฏิปักษ์อย่างชัดเจน นอกจากนี้แม้ในส่วนขนบทางวรรณศิลป์ กวีรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ได้ใช้ประโยชน์ของขนบที่แสดงความผูกพันของมนุษย์กับธรรมชาติ สร้างคุณค่าทางสุนทรียะและคุณค่าทางปัญญาในบทประพันธ์ ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า กวียุคนี้ใช้บทพรรณนาธรรมชาติเพื่อจุดประสงค์หลายประการ ได้แก่ “...การแสดงสัมผัสทางอารมณ์อันยิ่งใหญ่ ความเข้มข้นของเหตุการณ์ ความสำคัญของพฤติกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร กระบวนการทางจิตสำนึกของ ตัวละคร สิ่งเหล่านี้ได้พัฒนาอย่างอย่างเข้มข้นและหลากหลายขึ้น...” (ควงมณ จิตรจันทน์, 2544 :177)

งานวิจัยดังกล่าวบ่งชี้ว่า การศึกษาวรรณคดีจำเป็นต้องกระทำโดยบูรณาการการศึกษาภายในตัวงานกับความรู้ในศาสตร์สาขาอื่นที่เกี่ยวข้องและการศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของบทประพันธ์ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาได้ว่า วรรณคดีเป็นงานสร้างสรรค์ที่ได้รับผลกระทบจากระบบชีวิตรวมทั้งความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังเห็นได้ว่า ในบางช่วงพร้อม ๆ กับความตื่นตัวต่อกระแสการเปลี่ยนแปลง นักเขียนก็ได้พยายามใช้วรรณคดีโน้มน้าวใจผู้อ่านพร้อม ๆ กับการรณรงค์ทางความคิด เช่น ที่รัชกาลที่ 6 ทรงใช้วรรณคดีเป็นช่องทางเผยแพร่พระบรมราโชบายชาตินิยมและครูเทพใช้แสดงแนวทางแก้ปัญหาอย่างนักการศึกษา ในงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เปรียบเทียบบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 กับ บทละครพูดของครูเทพที่แสดงทัศนะต่อคนจีน” คำพร สุนทรธรรมนิติ (2535) พบว่า ในขณะที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน มีกระแสความตื่นตัว

ทางการเมือง อันแสดงให้เห็นถึงความต้องการของคนหัวก้าวหน้าที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง เนื้อหาที่แฝงทัศนคติด้านลบต่อคนจีนในบาทพระราชานิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 วิเคราะห์ได้ว่า สนองพระบรมราโชบายการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ ส่วนครูเทพได้แสดงทัศนะเชิงมนุษยนิยม โดยชี้ทั้งส่วนดีที่ควรนำมาเป็นแบบอย่างของคนจีนและภัยที่จะเกิดจากคนจีน แต่เลือกที่จะหยิบยกลักษณะที่น่าชื่นชมของคนจีนมาแสดงมากกว่า ลักษณะเด่นของครูเทพคือการไม่แบ่งแยกเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ แต่พิจารณาความดีเลวที่ คุณธรรมอันเป็นลักษณะร่วมของมนุษย์ นอกจากนี้เมื่อศึกษางานประพันธ์อื่น ๆ ของครูเทพพบว่าการแสดงทัศนะเป็นไปอย่างสอดคล้องกับบทบาทและหน้าที่ทางการศึกษาที่ครูเทพสนใจและมีความรับผิดชอบ อยู่ในสังคม

ในการศึกษาวรรณคดีร่วมสมัย เมื่อสังคมไทยได้รับบทเรียนจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 เจตนา นาควัชระ (2530ก : 4-11) ได้ชี้ว่า นักเขียนได้รับมรดกทางปัญญาจากเหตุการณ์ความรุนแรงดังกล่าว จึงไม่พิพากษาหรือมองศัตรูของประชาชนแยกจากประชาชน เป็นสองขั้ว หรือเป็นขาวเป็นดำเช่นยุคเพื่อชีวิต ข้อชี้แนะวางมตินิยมในช่วงที่เรียกว่า “ศัตรูที่ลึกลับไหล” นี้มีความลุ่มลึกทางปรัชญา นำมาสู่การศึกษาปรัชญาในนวนิยาย ดังงานวิจัยเรื่อง “คำพิพากษา และเวลา : การวิจารณ์เชิงปรัชญา” ของ คำรพ ทันศรี (2541) ซึ่งพบว่า ชาตินำปรัชญาเอ๊กซิเต็นเชียลลิสม์ มาใช้ในการเขียนนวนิยายเรื่อง คำพิพากษา โดยได้รับอิทธิพลจากนักเขียนที่เขาชื่นชอบ โดยเฉพาะ สุชาติ สวัสดิ์ศรี บทเรียนจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่มีกรงเงินฆ่ากันด้วยความรุนแรงและตัดสินพิพากษากันด้วยอคติ มีอิทธิพลต่อแก่นเรื่องของนวนิยายเรื่องคำพิพากษา ที่ตัวเอกถูกสังคมพิพากษาอย่างอคติ ชาตินำแนวคิด “นรกคือผู้อื่น” ของฌอง ปอล ซาร์ต มาใช้อธิบายความพินาศของฟักซึ่งเป็นตัวเอกว่า “ไม่สามารถใช้ความดีของตนพาตัวให้รอดจากการประณามและพิพากษาของสังคมที่เลวร้าย” (คำรพ ทันศรี, 2541 : 163) เนื้อหาของนวนิยายเรื่องนี้ชวนให้คิดว่า ผู้อ่านเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่เลวร้าย ซึ่งพิพากษากันด้วยมายาคติดังเช่นในเรื่องหรือไม่ว่า (เจตนา นาควัชระ, 2530ข : 75) นั้นแสดงว่าผู้แต่งได้สะท้อนโลกแห่งความจริงในประเด็นนี้ไว้ด้วย

ในงานวิจัยนี้คำรพพบว่า ในนวนิยายเรื่องต่อมาคือ เวลา ที่แต่งหลังจากนั้นอีก 12 ปี ชาตินได้หันมาหาพุทธปรัชญาและแสดงทัศนะว่า การติดยึดอยู่กับคุณค่าทางวัตถุอันเป็นคุณค่าภายนอก เป็นปัญหาสำคัญของมนุษย์ ความเข้าใจเรื่องกฎไตรลักษณ์ของพุทธศาสนา เป็นหนทางที่จะช่วยให้ค้นพบความหมายที่แท้จริงของชีวิตได้

การต่อต้านคำนิยมที่เน้นความสะดวกสบายในการบริโภคทางวัตถุจนละเลยคุณค่าทางจิตใจ อันเป็นผลพวงมาจากการมุ่งพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจยังเป็น

เนื้อหาของนวนิยายร่วมสมัยเรื่องอื่น ๆ ด้วยเหตุที่นักเขียนเป็นผู้สังเกตความเป็นไปของสังคมและ ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และได้แสดงความหมายหรือคุณค่าของชีวิตในทัศนะของตนไว้ในงาน ประพันธ์ ผู้ศึกษาวรรณคดีจึงต้องนำความรู้เกี่ยวกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม มาประกอบการ วิเคราะห์ตีความเพื่อทำความเข้าใจทัศนะของผู้แต่ง ดังงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ตัวละครใน นวนิยายของ ‘ศรีฟ้า ลดาวัลย์’ ” ของวนิดา มุสิกโก (2544) พบว่า การแสดงความหมายและคุณค่า ของชีวิตในทัศนะของผู้แต่งเป็นผลมาจากความตระหนักในปัญหาของชนส่วนใหญ่ในสมัยบริ โภคนิยม

...ผู้แต่งอาศัยความเข้าใจในบริบททางสังคมวัฒนธรรมเป็นวัตถุดิบ ไม่ว่าจะ เป็น ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสังคมไทย ที่กระทบต่อค่านิยม ให้กลายเป็นการมุ่งเน้นความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุ จนทำให้บุคคลละเลย คุณค่าด้านจิตใจ มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ ขาดน้ำใจ ละทิ้งคุณธรรมและ ความรับผิดชอบต่อสังคม... (วนิดา มุสิกโก, 2544 : 164)

วนิดาได้วิเคราะห์ว่า ผู้แต่งได้จำลองชีวิตมนุษย์ที่พบเห็นในสังคม และแสดงให้เห็นถึงปัญหาที่ มนุษย์เป็นผู้ก่อ และกำลังประสบ ในสมการวัย ผู้แต่งแสดงให้เห็นถึงปัญหาความขัดแย้งของ สมาชิกในครอบครัวที่เกิดจากการขาดความรัก ความเข้าใจกัน ตัวละครเอกมีปัญหาที่ไม่สามารถ ปรับตัวปรับใจให้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของชีวิตที่เสื่อม ลาก ยศ สรรเสริญ หลังจากเกษียณอายุ ราชการ เกิดปัญหาครอบครัวแตกแยกตามมา อย่างไรก็ตาม ภายหลังเมื่อตัวละครมีสติ สำนึกใน ความผิดพลาด และซาบซึ้งในคุณค่าของความรักความผูกพันของครอบครัวก็สามารถปรับตัว และ ใช้ชีวิตอย่างมีความสุขได้ ในตุ๊กตามนุษย์ ผู้แต่งส่งสารสำคัญว่า การตกเป็นทาสของวัตถุในสังคม ที่ฟุ้งเฟ้อ เป็นสิ่งทำลายคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เมื่อวิเคราะห์ตัวละคร วนิดาพบว่า ตัวละครในเรื่องมีทั้งผู้ที่ตกเป็นตุ๊กตาให้ผู้อื่นบังคับ ถูกกำหนดทางเดินของชีวิตโดยผู้อื่นซึ่งหลงอยู่ ในค่านิยมของสังคม ยึดวัตถุและรูปลักษณ์ภายนอกเป็นคุณค่าของชีวิตที่ดั่งแสวงหา และคิดว่า ผู้อื่นเป็นตุ๊กตาที่จะจับวางเพื่อสนองความต้องการของตน นอกจากนี้ยังมีตัวละครที่เป็นทั้งตุ๊กตาก็ถูกผู้อื่นกระทำและกระทำต่อผู้อื่นเสมือนเขาเป็นตุ๊กตาอีกทอดหนึ่ง ท่ามกลางการเอาัดเอาเปรียบ กันของตัวละครต่าง ๆ ผู้แต่งแสดงให้เห็นว่า ความรักที่แท้จริงและการตระหนักในคุณค่าของ ตนเองที่ตัวเอกมี เป็นปัจจัยให้สามารถนำพาชีวิตครอบครัวให้พบกับความสุขและปลดปล่อยตัวเอง จากการเป็นตุ๊กตาของผู้อื่นได้

การแสดงทัศนะของผู้แต่งต่อความเป็นไปของสังคมเป็นสิ่งยืนยันปฏิสัมพันธ์ระหว่าง วรณคดีกับสังคมผ่านการครุ่นคิดของปัจเจกชน การศึกษาประวัติและประสบการณ์ของผู้แต่งเพื่อ

วิเคราะห์โลกทัศน์ที่ผู้แต่งใช้สร้างและดำเนินเรื่องเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เข้าใจความหมายของวรรณคดี ดังในงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เรื่องสั้นของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล” ของ ตุลา เดชพลาภู (2545) พบว่า ประสบการณ์ชีวิตในวัยเด็ก จนถึงการร่วมต่อสู้เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยและการเข้าเป็นเนรพวกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ส่งผลต่อโลกทรรศน์ หรือทัศนะในการมองโลกมองชีวิตของเขา ดังที่ปรากฏในรวมเรื่องสั้นทั้งสามเล่มที่แต่งขึ้นในช่วง พ.ศ. 2516-พ.ศ.2539 งานวิจัยนี้ให้ข้อสรุปไว้ส่วนหนึ่งว่า

...รวมเรื่องสั้นทั้ง 3 เล่มของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ซึ่งเขียนขึ้นในช่วงเวลา 3 ทศวรรษ (2516 – 2539) เป็นตัวแทนความคิดและโลกทรรศน์ของผู้ประพันธ์อันสร้างสมขึ้นในประสบการณ์ของการสังเกต เรียนรู้ชีวิตและการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่กระทบต่อความสุข ความทุกข์และศักดิ์ศรีของผู้คนร่วมสมัย ผู้แต่งได้นำเสนอทั้งปัญหาและคุณค่าของมนุษย์อย่างเอาจริงเอาจัง ในแง่ปัญหา เขายังยืนยันว่า ความไม่เป็นธรรมทางสังคม ระบบสังคม และค่านิยมที่ไม่เอื้ออำนวย อีกทั้งความอ่อนแอภายในของมนุษย์ เป็นปัจจัยที่สำคัญของความทุกข์และการกระทำอันเลวร้ายต่อกันในสังคมปัจจุบัน ในขณะที่การยึดถือคุณค่าสำคัญเป็นทางออกของปัญหาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสวงหาความเป็นอิสระทางจิตวิญญาณ... (ตุลา เดชพลาภู, 2545 : 199)

เอกสารและงานวิจัยที่ประมวลมานี้เป็นสิ่งยืนยันว่าการศึกษาวรรณคดีจำเป็นต้องประกอบด้วยการศึกษาภายในตัวงานและภายนอกตัวงาน การศึกษาบริบททางสังคมวัฒนธรรมของบทประพันธ์ที่กระทบต่อผู้แต่งจึงเป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์ความหมายของตัวงาน แนวทางการศึกษานี้สามารถใช้กับบทประพันธ์ทุกประเภทและทุกสมัย เมื่อพิจารณาดัชนีขณะเด่นของวรรณคดีสมัยใหม่โดยเฉพาะนวนิยายและเรื่องสั้นพบว่า ผู้แต่งมักแฝงการวิพากษ์วิจารณ์ความเกินไปของสังคมไว้อย่างตระหนักรับบทบาทของผู้รับผิดชอบต่อสังคม อย่างไรก็ตามทัศนะของผู้แต่งที่กำกวมการตีความหมายของชีวิตและตัดสินคุณค่าของพฤติกรรมมนุษย์ในประสบการณ์ของตน ซึ่งอาจเป็นประสบการณ์ร่วมก็เป็นสิ่งที่ควรพิจารณานอกเหนือจากที่คิดว่า วรรณคดีเป็นสิ่งสะท้อนสังคมอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น

2. บทวิจารณ์ อาพศก่าสรวล และ สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน

2.1 อาพศก่าสรวล

เรื่องสั้นของ วินทร์ เลียววาริณ ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารช่อการะเกด ได้รับการตอบรับจากผู้อ่านเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้ว่า “โลกีย์-นิพพาน” (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2535) ได้รับรางวัลช่อการะเกดยอดเยี่ยมซึ่งเป็นรางวัลที่ตัดสินด้วยคะแนนเสียงของสมาชิกนิตยสาร ต่อมา “การหนีของราชโอรสสามโอรสของราชูร์ เอกเทศ” (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2538) และ “ตุ๊กตา” (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2541) ก็ได้รับรางวัลดังกล่าว

เมื่อรวมเรื่องสั้นเล่มแรก อาพศก่าสรวล ได้รับรางวัลดีเด่นจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ประจำปี 2538 และเป็น 1 ใน 7 เล่มที่คณะกรรมการคัดเลือกเสนอต่อคณะกรรมการตัดสินในการพิจารณารางวัลซีไรต์ ในปี 2539 ก็มีบทวิจารณ์งานชุดนี้ว่า โดดเด่นในด้านรูปแบบและกลวิธีการเขียน ในขณะที่สามารถใช้ความแปลกใหม่นำเสนอเนื้อหาที่อาจจะมีผู้กล่าวไว้แล้วให้ชวนคิดกัน โดยเฉพาะความคิดวิพากษ์วิจารณ์มนุษย์ในบริบททางสังคม (จรูญพร ปรักภัยประลัย, 2545 : 196-200 และ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2545 : 190-195) แต่ก็มีนักวิจารณ์ที่เห็นว่า วินทร์ยังไม่ได้ใช้ความแปลกใหม่ให้เป็นประโยชน์มากนัก เช่น ชูศักดิ์ ภัทธกุลวณิชย์(2545ก: 206-211) มีความเห็นว่า เรื่องสั้นของวินทร์มีจุดเด่นที่การสร้างการเปลี่ยนแปลงใหม่ด้วยการผสมผสานสื่อต่าง ๆ ที่ไม่คุ้นเคย เช่น ข่าวนิตยสารพิมพ์ บทวิจารณ์ คอลัมน์ซุบซิบ หรือบทเรียนในแบบเรียน ไปจนถึงปทานุกรม กลวิธีดังกล่าวจึงชี้ความเป็นนายของภาษา นอกจากนี้ผู้แต่งยังประสบความสำเร็จในการแสดงคู่ตรงข้ามของความหมายที่ “เปรียบเทียบและหักล้างกัน” แต่ลักษณะที่เรียกว่า “แนวทดลอง” นี้ กลับคล้ายสูตรสำเร็จในฐานะที่เป็นกรอบที่เขาสร้างขึ้น ข้อสำคัญก็คือ ความแปลกใหม่นี้ยังไม่สามารถ “ทำให้ผู้อ่านมอง โลกและชีวิตต่างไปจากความเคยชินเก่า ๆ” ของคน หรือกล่าวได้ว่า “ไม่ได้ท้าทายให้ผู้อ่านมอง โลก ชีวิต และวรรณกรรมด้วยมุมมองใหม่ ๆ เท่าไรนัก”

ส่วนรัญลักษณ์ เหลืองวิสุทธิ (2545 : 201-205) เห็นว่าใน “โลกีย์-นิพพาน” วินทร์เสนอวิธีมองโลกแบบตรงกันข้าม ซึ่งอาจจะไม่สามารถสะท้อนความจริงของสังคมได้จริงก็ได้ ถึงแม้จะ “กระตุก” ให้สงสัยว่า ชาวที่จริงอาจเป็นดำและดำอาจมีขาวแฝงอยู่ แต่ “วินทร์ไม่ได้ตระหนักถึงปัญหาของการมองแบบแก่น/เปลือก” ซึ่งเป็นปัญหาโลกแตกที่โยงกับการตีความตามระดับ ปัจเจกบุคคลและชนชั้น จึงเห็นว่าวินทร์ล้มเหลวที่จะทำให้อ่านเข้าใจวิธีมองสังคม และยังคงยึดاربةทาคความคิดเดิมในเรื่องที่สังคมยังไม่เกิดความตระหนัก เช่น การกดขี่ทางเพศ ผู้หญิงบริการในเรื่องมีคุณค่าในแง่ที่สามารถกระตุ้นสติปัญญาของตัวละครเอกได้ แต่การนำหญิงบริการซึ่งได้รับการประเมินค่าด้านลบจากสังคมมาเปรียบเทียบกับพระที่ติดขัดกับพิธีกรรมและความเชื่อ

ไสยศาสตร์ว่าไม่ต่างกันในแง่ของการให้บริการ ก็เป็นการซ้ำเติมการประเมินค่าของสังคมที่มีต่อหญิงบริการอีกชั้นหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีทวิจารย์ของนพพร ประชากุล (2545 : 212-219) “ข่าวสารในอาเพศก่าสรวล” ที่มุ่งวิเคราะห์เรื่องสั้นที่มีเนื้อหาก่อถึง “ข่าวสาร” ในประเด็นรูปลักษณะของข่าวสาร บทบาทของข่าวสาร และอภิปรัชญาของข่าวสาร นพพรพบว่า เทคนิคการตัดต่อคือการนำวาทกรรมข่าวสารมาตัดต่อกับวาทกรรมอื่นเป็นระยะ ๆ ทำให้เห็นว่าข่าวสารเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องเล่าซึ่งเป็นวาทกรรมที่กว้างใหญ่กว่า ข่าวสารกับวรรณกรรมมีลักษณะร่วมกันคือ ต่างก็เป็นเรื่องเล่า ธรรมชาติความเป็นเรื่องเล่าของข่าวสารเป็นปัจจัยคอยทำลายความเที่ยงตรงแบบภววิสัยอันเป็นลักษณะของข่าวตามอุดมคติ แม้ข่าวสารกับเรื่องเล่าจะมีรายละเอียดปลีกย่อยและเทคนิคการเขียนต่างกัน แต่มีองค์ประกอบที่เรียบเรียงเป็นกระสวน (pattern) ในรูปแบบเดียวกัน จึงไม่มีข้อบ่งชี้ที่แน่ชัดว่าอะไรคือข่าวอะไรคือวรรณกรรม กล่าวได้ว่า วินทร์นำบทบาทของข่าวสารมาโยงกับปัญหาจริยธรรมได้อย่างแนบเนียน ในแง่ที่ข่าวสารเป็นดาบสองคม จึงอาจจะใช้เพื่อสร้างหรือเพื่อทำลายก็ได้ ความสำคัญของข่าวสารอาจจะไม่ได้อยู่ที่มันเที่ยงตรงหรือไม่แต่อยู่ที่ว่ามันเป็นที่สนใจเพียงใด ในขณะที่วินทร์แสดงว่า แม้ข่าวกับวรรณกรรมมีความเป็นเรื่องเล่าเหมือนกันแต่วรรณกรรมมีความสมจริงมากกว่า ผู้อ่านก็จะได้รับการย้ำว่า วรรณกรรมสามารถเผยให้เห็นสิ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ชีวิตและโลกได้ดีกว่าวาทกรรมประเภทใด ๆ แต่ผู้วิจารณ์ก็หักท้วงว่านี่ก็เป็นมายาคติ

เมื่อพิจารณาทัศนวิจารณ์ที่ประมวลมาพบว่า แม้ผู้วิจารณ์จะมีทัศนะตรงกันที่รวมเรื่องสั้นอาเพศก่าสรวล มีความโดดเด่นด้านรูปแบบแต่ยังมีบางประเด็นที่เปิดโอกาสให้ถกเถียงกันให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2.2 สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน

สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน เป็นรวมเรื่องสั้นเล่มที่ 4 ของวินทร์ เลียววาริณ ซึ่งรวบรวมเรื่องสั้นที่เคยตีพิมพ์ต่างกรรมต่างวาระไว้ด้วยกัน 14 เรื่อง รวมทั้งเรื่องที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในเล่มนี้อีก 3 เรื่อง การรวมเรื่องสั้นครั้งนี้ของวินทร์มีความพิเศษตรงที่เรื่องสั้นทั้ง 17 เรื่องมีบทความนำทุกเรื่องนี้เป็นความแปลกใหม่ประการสำคัญของรวมเรื่องสั้นเล่มนี้ เมื่อสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน ผ่านเข้ารอบสุดท้ายของการประกวดรวมเรื่องสั้นรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์แห่งประเทศไทย และได้รับรางวัลดังกล่าวประจำปี 2542 มีผู้วิจารณ์รวมเรื่องสั้นเล่มนี้ไว้หลายประเด็น โดยเฉพาะประเด็นที่มีบทความนำเรื่องสั้น

รวมเรื่องสั้นเล่มนี้ได้รับคำวิจารณ์ว่า วินทร์ยังเล่นกับรูปแบบที่หลากหลายแต่ทำไม่ได้ลงตัวมากขึ้น ดังที่ทเรนซ์ เวอร์ภาดาให้สัมภาษณ์ไว้ (พิณิจ นิลรัตน์, 2542 : 66) แต่การผนวก

บทความเป็นส่วนนำเรื่องสั้นทุกเรื่องซึ่งเป็นจุดเด่นของรวมเรื่องสั้นเล่มนี้ ก็ทำให้มีผู้ท้วงติงในประเด็นประเภทของงานว่าเป็นเรื่องสั้นที่แท้หรือไม่ ดังความเห็นของจรูญ หยุทอง และดอกไม้ดำ (พิณิจ นิกรรัตน์, 2542 : 67) อย่างไรก็ตามมีนักวิจารณ์ที่เห็นว่าวิธีการดังกล่าวไม่ใช่สิ่งทำลายความเป็นเรื่องสั้นแต่เป็นสิ่งที่ผนวกเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน บทความเป็นส่วนหนึ่งของการสื่อความหมายและทำให้แก่นเรื่องสมบูรณ์ขึ้น บทความกับเรื่องสั้นในสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคนเป็น “เนื้อ” เดียวกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ แม้เรื่องสั้นส่วนใหญ่จะเคยตีพิมพ์มาก่อน โดยไม่มีบทความประกอบแต่เมื่อมีบทความก็ทำให้ผู้อ่านได้ความคิดชุดใหม่งอกเงยขึ้น บทความเป็นโครงสร้างใหญ่ที่นำเสนอความคิดชุดหนึ่ง เรื่องสั้นเป็นโครงเรื่องย่อยที่นำเสนอกรณีศึกษาซึ่งสนับสนุนชุดความคิดในบทความ แม้บทความจะมีลักษณะชี้นำคนอ่านแต่ขณะเดียวกันก็ท้าทายให้คนอ่านค้นหาความหมายระดับลึกกว่าที่นักเขียนบอกไว้ การอ่านงานเขียนของวินทร์จึงต้องพิจารณาทุกรหัสภาษาที่วินทร์เลือกใช้เพราะทุกสัญลักษณ์มีความหมายต่อบทและการได้รับรางวัลของวินทร์ครั้งนี้บ่งบอกถึงสถานะของคณะกรรมการตัดสินรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนว่า “วรรณกรรมสร้างสรรค์คือ วรรณกรรมที่มีแนวคิดและกลวิธีใหม่ ๆ ที่ไม่ใช่ดำเนินตาม ‘ขนบ’ การเล่าเรื่องแบบเดิม” (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2542ก : 60-61)

ในแง่ความถุกถิกของความหมายที่โยงกับประสบการณ์ชีวิต มีข้อถกเถียงที่นำมาสู่การตั้งคำถามว่า ถึงแม้ประสบการณ์จำเริญต่อการสร้างงานแต่นักเขียนจำเป็นต้องผ่านการใช้ชีวิตอย่างโชคโชคน (มีประสบการณ์ตรง) หรือเพียงแค่เป็นผู้สังเกตชีวิต เขาจำเป็นต้องเขียนเมื่อเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้งแล้วหรือเขียนเพื่อจะนำตัวเองไปสู่ความเข้าใจ (พร้อม ๆ กับผู้อ่าน) ธเนศ (2542ข : 60-61) เห็นว่า ผู้อ่านอาจไม่ต้องสนใจว่า ผู้เขียนมีประสบการณ์ชีวิตโชค โชคนแค่ไหน แต่อ่านความหมายที่ผู้ประพันธ์สร้างขึ้นเพื่อกระตุ้นสติปัญญา นอกจากนี้กลวิธีที่นำเสนอที่แปลกใหม่ เทคนิคพิเศษต่าง ๆ ก็ทำหน้าที่นำทางให้ผู้อ่านเอง “ค้นหาคำตอบของชีวิต” พร้อม ๆ กับ “เชิญชวนให้ผู้อ่านมาร่วมกันสร้างความหมายและแสวงหาคำตอบไปด้วยกัน” เสน่ห์ของงานนี้จึงอยู่ที่ยังไม่มีคำตอบที่สมบูรณ์

ในแง่ความคิดมีผู้สังเกตว่า สิ่งที่วินทร์ตั้งคำถามในงานชุดนี้ ถึงแม้ไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่และต้องหาวิธีการนำเสนอให้ยังคงน่าสนใจ ก็เป็นคำถามเชิงปรัชญา เรื่องสั้นในสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน แสดงความขัดแย้งที่มนุษย์ต้องเผชิญ ซึ่งจัดกลุ่มได้เป็น 5 กลุ่มคือ “เซ็กซ์-แรงผลักดันรุนแรง”, “ชีวิตและความตาย”, “อำนาจ”, “ชาติกำเนิด” และ “อุดมคติกับความกลัว” ผู้วิจารณ์แสดงความคิดเห็นว่า ในรวมเรื่องสั้นชุดนี้ เรื่องที่วินทร์เขียนได้ดีไม่ใช่เรื่องแนวทดลองที่มีเทคนิคแพรวพราว อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาภาพรวมทั้งเล่มพบว่าวินทร์กำลังนำเสนอเรื่องสั้นในรูปแบบใหม่นั้นคือ เรื่องสั้นที่มีบทความนำหน้า และผู้วิจารณ์ยังแสดงความคิดเห็นต่อว่า การเล่นกับเทคนิค

การนำเสนอแสดงให้เห็นว่าผู้เขียนมิได้มีพัฒนาการมาจากจุดเริ่มต้น (รวมเรื่องสั้นเล่มแรก **อาเพศกำสรวล** เป็นรวมเรื่องสั้นแนวทดลองที่เล่นกับเทคนิคการนำเสนอทั้งเล่ม) เท่าที่ควร (จรูญพร ไร่โกษฐ์ประสัย, 2542 : 89-91)

เช่นเดียวกับ**อาเพศกำสรวล** แม้จะมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างแตกต่างต่อรวมเรื่องสั้น **สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน** แต่ข้อถกเถียงเหล่านี้ก็ยังไม่มียุติและสมควรได้รับการศึกษาอย่างละเอียด น่าสนใจวิเคราะห์ว่า ความเชื่อมโยงของกลวิธีกับเนื้อหา การกระตุ้นให้ผู้อ่านร่วมคิดพิจารณา พร้อมกับการหาคำตอบของผู้เขียน ส่งเสริมหรือลดทอนคุณค่าทางปัญญาและคุณค่าทางวรรณศิลป์ หรือไม่ อย่างไร นอกจากนี้ควรศึกษาว่าการเขียนเพื่อค้นหาความจริงตามที่ผู้เขียนเองสารภาพว่า “เขียนเพราะไม่รู้” สามารถกระตุ้นผู้อ่านให้ร่วมค้นหาความหมายหรือคุณค่าของชีวิตมากขึ้นเพียงใด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาที่สัมพันธ์กับกลวิธีการแต่งในรวมเรื่องสั้น **อาเพศกำสรวล** และ **สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน** ของวินทร์ เลียววาริณ
2. เพื่อศึกษาทัศนะของผู้แต่งอันสัมพันธ์กับปัญหาของมนุษย์ในบริบททางสังคม
3. เพื่อประเมินคุณค่าบทประพันธ์ทั้งสองเรื่องในบริบทของสังคมไทยสมัยปัจจุบัน

ความสำคัญและประโยชน์ในการวิจัย

การวิเคราะห์เนื้อหา กลวิธีการแต่ง และทัศนะของวินทร์ เลียววาริณ เชื่อมโยงกับปัญหาในสังคม จะให้ความเข้าใจต่อความหมายและคุณค่าของรวมเรื่องสั้นทั้งสองเล่มที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของสังคมไทยปัจจุบัน

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษารวมเรื่องสั้นของวินทร์ เลียววาริณ สองเรื่องคือ**อาเพศกำสรวล** (2537) และ **สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าคน** (2542) ซึ่งได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน ประจำปี 2542

นิยามศัพท์เฉพาะ

เรื่องสั้น หมายถึงวรรณคดีที่แต่งเป็นร้อยแก้วมีขนาดสั้น นำเสนอแนวคิดเด่นเพียงแนวคิดเดียว แสดงเนื้อหาที่ใกล้เคียงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในความเป็นจริงของสังคม

วรรณกรรมและวรรณคดี เป็นคำไวพจน์หมายถึงศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ด้วยภาษามีความประสานของรูปแบบคือภาษากับเนื้อหาที่ประกอบด้วยอารมณ์และความคิด

คุณค่าของบทประพันธ์ หมายถึงคุณค่าของงานที่ประจักษ์แก่ผู้รับ ประกอบด้วยคุณค่าทางวรรณศิลป์ คือคุณค่าที่เกิดจากพลังกระทบอารมณ์ของการสื่อสาร และคุณค่าทางปัญญาเกิดจากความหมายในตัวงานที่ให้ความรู้ความเข้าใจในประสบการณ์ของมนุษย์และกระตุ้นให้เกิดความสำนึกที่มีประโยชน์ต่อชีวิต

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสารและเสนอผลการวิจัยในรูปพรรณนาวิเคราะห์โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. รวบรวมข้อมูล
 - 1.1 ศึกษาแนวทางการวิจารณ์วรรณคดีและบทวิจารณ์ที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการวิจัยจากหนังสือ เอกสาร ตลอดจนงานวิจัยต่าง ๆ
 - 1.2 ศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้นของวินทร์ เลียววาริณ และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้แต่งและบริบททางสังคมวัฒนธรรม ตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตของการวิจัย
2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ตีความบทประพันธ์เชื่อมโยงกับข้อมูลภายนอก วิเคราะห์กลวิธีกับการสื่อความหมาย และประเมินคุณค่าตามหลักทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์
3. ชั้นสรุปและอภิปรายผล